

AKADEMİK MİLLİ DRAM TEATRİN TAMAŞALARINDA MİLLİ XARAKTERİN İNKİŞAFI

Xülasə: Ötən əsrin sonlarında sovet imperiyasının dağılması və Azərbaycanın yenidən istiqlaliyyət əldə etməsi sovet ideoloji sisteminin formalaşdırdığı məlum stereotipləri aradan qaldırmış oldu. Bunun nəticəsində cəmiyyətin bütün sferalarında olduğu kimi çoxsahəli elmi sahələrdə də yeni baxış tərzini formalaşmağa başladı. Əvvəllər ideologiyanın təsiri ilə elmi-nəzəri düşüncəni bütünlüklə çərçivəyə salan, “qəlibləşdirən” sovet ideoloji sisteminin aradan qaldırılması bədii mədəniyyətin inkişafına təbii şərait yaratdığı kimi, yazılan tədqiqatları da dəyərləndirmək üçün milli teatrşünaslığa da imkanlar açdı.

Açar sözlər: teatr, sənət, tamaşa, rejissor, pyes.

Akademik Milli Dram Teatrının tamaşalarında milli xarakterin təcəssümü problemlərinin öyrənilməsinə diqqət və marağın artması təqdirəlayiq hadisədir. Azərbaycan xalqının istiqlala qovuşması və müstəqil, demokratik Azərbaycan dövlətinin qurulması elmi-nəzəri fikri sovet ideoloji buxovlarından azad etdiyi üçün çağımızda teatrşünaslıq elmimizin qarşısında duran aktual elmi mövzular sırasında Akademik Milli Dram Teatrının tamaşalarında milli xarakterin təcəssümü probleminin öyrənilməsi də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin “fərman və göstərişlərinin” (1) nəticəsində milli mədəniyyətin inkişafından ötrü münbit şərait yaradılır. “2008-2018-ci illər üçün mədəniyyət sahəsində dövlət inkişaf konsepsiyası” adlı mühüm bir sənədin Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən işlənilib hazırlanması da elə məhz bu siyasətin ümumiləşdirici yekun sənədidir. Konsepsiyanın bəndləri sırasında teatr sənətinin, həmçinin sənət sahəsində aparılan araşdırmaların mədəniyyət,

informasiya məkanına daxil edilməsi də dəstəklənir. Konsepsiyada “elmi informasiya təminatının dərinləşməsi”nə , “elmi metodiki tədqiqatların aparılması”na da xüsusi önəm verilir.

Müasir dövrdə qloballaşma şəraitində milli mədəniyyətlərin həm tarixi, həm də bədii-estetik rolu getdikcə daha mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Teatr sənətinin spesifik xüsusiyyətlərini və qanunauyğunluqlarını öyrənən teatrşünaslıq elmi teatrşünaslığın bədii-estetik problemlərini, mövcud prinsiplərini elmi-nəzəri cəhətdən araşdırmaq üçün geniş imkanlara malikdir. Azərbaycan teatrşünaslığı kontekstində 1960-2010-cu illərin Akademik Milli Dram Teatrında milli xarakterin təcəssümü problemləri teatr tariximizin ən maraqlı dövrünü əhatə etdiyi üçün hazırkı zaman baxımından aktualıq kəsb edir.

Milli xarakter, milli mentalitet, adət-ənənələr xalqın özünü təsdiq forması kimi əsrlərlə yaşamış ən dəyərli milli amillərdən biri- millətin varlığının ayrılmaz ünsürü olan milli məfkurə ilə qarşılıqlı şəkildə inkişaf etmişdir. Türkçülük ideologiyasının banilərindən olan Z.Göyaltı milləti “dil, din, əxlaq, gözəllik duyğusu baxımından müştərək olan, eyni tərbiyəni almış fərdlərdən ibarət bir toplum kimi səciyyələndirərək millətdə tərbiyənin, dil və din birliyinin, milli ruhun, milli xarakter və mentalitetin, milli ideyanın olmasını vacib hesab edir, milli məfkurənin yaranması və inkişafında bu amilləri əsas hesab edirdi. Hər bir millətin nümayəndəsi tərbiyəsi ilə böyüdüüyü məfkurə uğrunda “həyatını belə fəda edə bilər.” (2) Sənət nəzəriyyəsi elmində ən az öyrənilmiş çətin problemlərdən biri də xarakterdir. Maksim Qorki bu haqda yazırdı: “Qəhrəmanın xarakteri onun ictimai qrupu sırasından olan bir çox müxtəlif adamlardan götürülmüş cizgilərdən yaranır. Yüzlərcə ayrı keşiş, dükançı və fəhləyə çox yaxşı diqqət yetirmək lazımdır ki, bir fəhlənin, keşişin, dükançının portretini təxminən düz çəkə biləsən... Mən Hamleti, Faustu, Don Kixotu, Robinzon Kruzonu, Verteri, Madam Bovarini, Manon Leskondu, şübhəsiz, tamam bitkin tip hesab edirəm.” (3) Hələ sovetlər dönəmində sovet tədqiqatçıları yalnız olaraq milli, ümumbəşəri və kommunist dəyərlərini eyniləşdirirdilər. Sovet dövründə marksizm - leninizm ideologiyası ən kiçik milli təşəbbüskarlığı belə millətçilik və sosial şovinizm təzahürü kimi qiymətləndirirdi. Sovet dövründə millətlərin milli psixologiyası və xarakteri inkişafdan dayandı, bu sahədə əyintilər əmələ gəldi. Milli xarakter, milli mentalitet və milli şüurun dövlətdən tam siyasi asılılığı şəraitində millətin milli qapalılıq, dünyanın təbii inkişafından ayrı düşməsi prosesi baş verdi. Sovet xalqlarında, o cümlədən, Azərbaycanda da milli cəhətlər deformasiyaya uğradı. Azərbaycan xalqının milli varlığı türkçülük, milli xarakteri, milli mentaliteti və XX əsrin əvvəllərində formalaşmış milli ideologiyası repressiyaya məruz qaldı. Kommunist ideologiyası azərbaycanlıları nəinki türk dünyası ilə əlaqələrdən hətta xariclə ünsiyyətdən məhrum etdi. Azərbaycanın milli xarakteri, milli mentaliteti, milli ideologiyası kosmopolit “sovet xarakteri” və “sovet mədəniyyəti” içərisində əridi, xalq rəsmi ideologiyanın köləsinə çevrildi. Halbuki, XIX əsrdən artıq Azərbaycan xalqının mədəniyyətində milli ideologiya kök salmış, millətçilik və millət yaranıb inkişaf etməyə başlamış, XX əsrin əvvəllərində Azərbaycanda türkçülük ideyasına əsaslanan milli dövlətçilik yaranmışdı. (4)

Akademik Milli Dram Teatrında milli xarakterin təcəssüm probleminin öyrənilməsi çağdaş teatrşünaslığın diqqət yetirdiyi mənəvi-əxlaqi dəyərlərin üzə çıxarılması baxımından da aktualıq kəsb etməkdədir.

Beləliklə, Azərbaycan özünüidentifikasiyasının əsasında duran hansı simvollar vardısı, hamısı sovet rejimində və ideologiyasında bu və ya başqa dərəcədə zərbə almışdır. İslam ateistik inkara məruz qalırdı və nəticədə olsa-olsa yas dininə çevrilmişdir. Türkcülük “Azərbaycan” ideyası altında kəskinliyini itirmiş, amorf simvola çevrilmişdi. Müasirlik və Avropaçılıq bolşevik Rusiyası ilə əvəz edilmişdi. Beynəlmiləçilik ideyası ermənilərin Azərbaycana qarşı düşmən planlarını öncədən görüb priventiv ölçülərə əl atmağa qoymurdu. Azərbaycanın yurd identikliyinə əsasında duran tarixi vətən zorakılıqla senzura salınmış, indiki Quzey Azərbaycanın sərhədləri içində daraldılmışdır. Belə bir vəziyyətdə yenə öyü ilə söyləmək olar ki, azərbaycanlıları əymək, sındırmaq sovetlərin pərdələnmiş rus siyasətinə müyəssər olmamışdı. (5)

1960-2010-cu illərdə dram janrında yazılmış ədəbi örnəklər təşkil etməkdədir. Belə bir dövrün seçilməsi təsadüfi deyil: 60-cı illər sovet cəmiyyətində, ədəbiyyat və mədəniyyətdə yeni mərhələ idi. Bu zaman dramaturgiyamızda da milli xarakterlər yaratmaq meyli güclü idi. Tədqiqatda İlyas Əfəndiyevin “Mahnı dağlarda qaldı”, “Xurşidbanu Natəvan”, “Şeyx Xiyabani”, “Nəriman Həsənzadənin “Atabəylər”, Nəbi Xəzrinin “Torpağa sancılmış qılınc”, Bəxtiyar Vahabzadənin “Özümüzü kəsən qılınc”, Əli Əmirlinin “Mesənət” kimi dramları Akademik Milli Dram Teatrının tamaşalarında milli xarakter yaradılışı fonunda bu və ya digər şəkildə təhlil və tədqiqini tapmışdır.

Dramatik janrlar həyatın tələbi ilə meydana gəldiyinə görə, yarandığı dövrdən indiyə qədər zaman –zaman inkişaf etmiş, zənginləşmiş, onun yeni formaları meydana gəlmişdir. Dram əsərinin təsir gücü həm də onun əyaniliyində, tamaşaçı qarşısında bütün hadisələri canlı şəkildə, hərəkətdə göstərmək xüsusiyyətindədir. Dramaturq öz ideyasını səhnə çərçivəsində təcəssüm etdirmək üçün hadisələrin dinamikliyinə, dialoqların fikir yükünə, məna zənginliyinə, obrazların xarakterikliyinə daha çox diqqət yetirməli olur. Əsərin təsir gücü dramaturq ideyasının bitkinliyindən, süjetin aydınlığından, dialoqların təbiiliyindən, xarakterlərin dolğunluğundan asılıdır. Yüksək mündəricəli hər bir dram əsəri sənət nümunəsi olmaq baxımından yarandığı dövrlə bağlıdır və dramaturq fikrinin bədii inikasısıdır. M.F.Axundovla başlayan Azərbaycan dramaturgiyasının yaratdığı bədii həyat lövhələri, canlandırdığı xarakterlər əsasən azadlıq ideyaları ilə bağlı olmuşdur. “Tam azadlıq iki növ azadlıqdan ibarətdir: biri ruhani azadlıqdır, o biri cismani azadlıqdır.” (6) deyən M.F.Axundov “ruhani azadlığı dindarlar, cismani azadlığı isə despot hakimlər tərəfindən əlindən alınmış” xalqı oyatmaq və azadlıq uğrunda mübarizəyə səsləmək arzusu ilə xalq həyatına müraciət etmiş, real hadisələri rəsm etməyə nail olmuşdur. Görkəmli dramaturq XIX əsr Azərbaycan ictimai, fəlsəfi, bədii-fikri tarixində bir hərəkət kimi başlanan maarifçiliyin başçısı, nəzəriyyəçisi və ən görkəmli yaradıcı siması olmuşdur. Azərbaycan ədəbiyyatında realizm məktəbinin, müasir dramaturgiyanın, yeni nəsrin, tənqid, publisistika və professional ədəbiyyatşünaslığın yaranması məhz onun adı ilə bağlıdır. M.F.Axundovun qırx ildən artıq davam edən ədəbi – ictimai fəaliyyəti Azərbaycan xalqının mənəvi inkişafına, azadlıq hərəkətinə və istiqlal mücadiləsinə qüvvətli mənəvi təsir göstərmişdir. M.F.Axundov 1850-1855- ci illər arasında yazdığı klassik komediyaları ilə Azərbaycanda və Yaxın Şərqdə rus və Qərbi Avropa dramaturgiyası səpkisində yeni, realist dramaturgiyanın əsasını qoydu.

Ədəbiyyat:

1. 2008-2018-ci illər üçün mədəniyyət sahəsində dövlət inkişaf konsepsiyası /Mədəniyyət, 2006,25 noyabr,№46-47,s.8-10.
2. Göyalp Z. Türkçülüyn əsasları. Bakı, Maarif, 1991, s.122.
3. Qorki M.Ədəbiyyat haqqında. M.1953.s. 420
4. Ömərov.V. Azərbaycançılıq və milli xarakter “Səs” qəzeti, 4 fevral 2012.
5. Əfəndiyeva N. Azərbaycanlı özünüdərk və milli özünüidentifikasiyasınıninkulturoloji-fəlsəfi problemləri qloballaşma kontekstində. Kulturologiya elmləri doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. Bakı, 2007, s.35.
6. Axundov.M.F. Əsərləri 3cildə. 2-ci cild. Bakı1987, səh.38.

Мурад Амирасланов
**Развитие персонажа в Академическом Национальном
Драматической Театре**
Резюме

Распад Советской империи и восстановление независимости Азербайджана в конце прошлого века подорвали известные стереотипы, сформированные советской идеологической системой. В результате появились новые перспективы в междисциплинарных областях, таких как во всех сферах жизни общества. Ликвидация советской «идеологической» системы, которая полностью объединила научно-теоретическую мысль с влиянием идеологии, создала возможности для национальных театральные исследований оценивать письменные исследования, поскольку это создавало естественные условия для развития художественной культуры.

Ключевые слова: театр, искусство, спектакль, режиссер, сцена.

Murad Amiraslanov
**Character Development at Academic National
Drama Theater**
Summary

The collapse of the Soviet empire and the restoration of independence of Azerbaijan at the end of the last century undermined the well-known stereotypes formed by the Soviet ideological system. As a result, new perspectives have emerged in interdisciplinary fields, such as in all areas of society. The liquidation of the Soviet “ideological” system, which fully combined scientific and theoretical thought with the influence of ideology, created opportunities for national theater studies to evaluate written research, as this created natural conditions for the development of artistic culture.

Keywords: theater, art, spectacle, director, pyes.

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.05.2019 Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 27.05.2019 Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 03.06.2019

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı: sənətsünəşliq üzrə fəlsəfə doktoru Rəsmiyyə Mustafayeva

ADMİU-nun Elmi Şurasının 06 iyul 2019-cu il, 09 saylı qərarı ilə çap olunur